

СИСТЕМА ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ

М. С. Булкат

кандидат юридичних наук,
начальник відділу претензійно-позовної роботи
Верховного Суду України

Питання щодо цілісної системи органів судової влади є одним із недостатньо вивчених у вітчизняній правовій доктрині. Натомість проведено дослідження засвідчило надзвичайну кількість наукових робіт щодо організації саме судової системи та різних конфігурацій її функціонування.

Разом з тим можна додатково відмітити деякі вузькоспеціалізовані наукові напрацювання, які стосуються функціонування окремих органів судової влади, зокрема, О. Гончаренка, О. Красноторова [5; 14]; управління та організації роботи судових органів, зокрема, Ю. Георгієвського, Н. Литвин, А. Стрижака, Л. Сушко [4; 16; 26; 29]; а також реалізації напрямів фінансового, господарського, програмного забезпечення судових органів, зокрема, Н. Добровольської, Г. Кравчука, М. Міняйла [7; 13; 18].

У цьому контексті варто зазначити, що наявні дослідження, на жаль, не завжди є результатом наукових пошуків найбільш ефективних системно-структурних підходів щодо організації цілісної системи органів судової влади. Почасти їх опосередковано однією з характерних особливостей значної кількості вітчизняних наукових робіт, про яку вже зазначалось, а саме – переважним впливом чинного (на момент проведення дослідження) національного законодавства. У зв'язку з цим «профільні» наукові роботи іноді «зведено» до коментування норм поточного законодавства. Очевидно, що з кожними його змінами втрачається і наукове значення цих досліджень.

Натомість наукова тема стосовно структури та оптимальної «моделі» системи органів судової влади є надзвичайно важливою. У першу чергу – для розвит-

ку практики державотворення. З цього приводу слушно зазначив проф. І. Назаров, що наукова невизначеність щодо структурного складу судової влади аж ніяк не сприяє утвердженню її незалежності та самостійності [20].

Стосовно наявних наукових напрацювань щодо цього, варто звернути увагу на те, що в сучасній науковій літературі всебічно опрацьовано питання щодо таких понять, як «система органів судочинства», «система судів», «судова система» та інших їх аналогів.

Так, М. Фоміна запропонувала розуміти судову систему як єдину, взаємозалежну, ієрархічно побудовану сукупність судів у державі [30, с. 68].

Зазначений підхід підтримано і в дослідженні Н. Квасневської, а саме запропоновано такі терміни: судовий орган (установа) – це первинна структурна одиниця в системі судової влади, включа-

ючи суди, Державну судову адміністрацію, Вищу кваліфікаційну комісію суддів, органи суддівського самоврядування тощо; судова система – зовнішньо та внутрішньо упорядкована, організаційно єдина сукупність всіх судів, утворених відповідно до Конституції та законів України, на які покладаються виключні повноваження щодо здійснення правосуддя [10, с. 112].

Також у вітчизняній правовій науці зустрічаються підходи щодо «розширеного» тлумачення терміна «судова система».

Так, професор І. Назаров визначив це поняття як систему спеціальних державних органів – судів, які є носіями судової влади, створені для задоволення потреби у розгляді та вирішенні виникаючих правових спорів, мають загальні завдання, принципи організації й діяльності, відповідають рівню соціально-економічного розвитку суспільства [19, с. 11].

Однак, продовжуючи розроблення зазначених положень, науковець відмітив, що «судова влада не повинна асоціюватися лише із судовою системою, а суди – це не єдині органи судової влади. Судова влада здійснює не тільки правосуддя, тому до її складу мають входити як уся судова система й суддівський корпус, так і апарат судів, будинки, в яких суди розміщуються, елементи суб'єктів організаційного та ресурсного забезпечення» [20].

У зв'язку з цим можна зазначити, що підхід до розуміння конкретних матеріальних об'єктів (будівель і т. ін.) у контексті елементів судової системи викликає обґрунтовані сумніви і потребує подальшого аналізу. Питання про те, чи може бути конкретний будинок, стіл, стілець і ручка елементами судової, виконавчої чи законодавчої влади, є вельми дискусійним. Натомість, серед лаконічних розумінь у межах такого

підходу заслуговує уваги визначення, запропоноване Р. Куйбідою. Науковець визначив судову систему як сукупність судів, органів та установ, що їх обслуговують [15, с. 6].

Разом з тим наукова тема стосовно «розширеного» розуміння судової системи не обмежується вирішенням питання щодо «обслуговуючих» елементів. Так, В. Андрейцев зазначив, що суд виконує свою роль та призначення, відправляючи свою виключну юрисдикцію (конституційну тощо) і має чітку конституційну назву, як уповноваженого на здійснення відповідної судової влади від імені держави. У той же час, на думку вказаного науковця, в Україні існує «система альтернативного недержавного правосуддя та судочинства відповідно до Закону України про третейські суди» [3, с. 19]. Продовжуючи тему такого «розширеного» розуміння поняття судової системи, О. Хотинська-Нор запропонувала тлумачення її змісту у широкому та вузькому значеннях. У першому випадку – це цілісний комплекс правових інституцій, в яких дістає прояв судова влада, та їх зв'язків. У вузькому значенні, на думку зазначеного науковця, йдеться не про систему судів із притаманними їй зв'язками та властивостями, а про систему судових органів [32, с. 10].

Слід наголосити, що зазначені «розширені» визначення змісту поняття «судова система» – як сукупності різних органів судової влади, викликають дискусійні запитання. Так, терміни «судова система», «система судів», вочевидь, передбачають наукове відображення саме структури судів, органів здійснення правосуддя. Про це свідчать і мовленнєві значення слів у наведених термінах, і правова природа їх конструкції.

Також очевидно, що усі зазначені поняття є складовими від-

носно змісту терміна «система органів судової влади», який і має відображати структуру всіх органів цієї складової державної влади. Однак сучасні науковці, як правило, «омінають» питання щодо тлумачення саме цього поняття. Такий підхід невірний. Так, проф. О. Скакун у розділі свого підручника «Загальна характеристика органів законодавчої, виконавчої та судової влади» запропонувала два терміни: судова влада – незалежна галузь державної влади, що володіє виключним правом здійснювати правосуддя, ухвалювати рішення у процесі судочинства та доводити їх до виконання; судочинство – процесуальна форма здійснення правосуддя; установлений законом порядок розгляду і вирішення справ судами; правова форма реалізації судової влади [24]. Вочевидь, у зазначеному підході окреслено суттєво «звужений» підхід до розуміння функціональності судової влади (а отже, її органів) – напрямами щодо здійснення правосуддя та виконання судових рішень. У свою чергу, В. Кравченко, розглядаючи судову владу, зазначив, що однією з найважливіших ознак правової держави є високий статус суду в суспільному та державному житті. А «існування самостійної гілки судової влади поряд із законодавчою та виконавчою – це необхідний атрибут будь-якої демократичної держави» [12, с. 372]. Однак визначення поняття системи її органів вказаним автором також не запропоновано.

Очевидно зазначений підхід обумовлено «традиційною» для відповідних наукових питань проблематикою, а саме – підміною таких термінів, як «судова влада», «судова система», «правосуддя» тощо. А також продовженням «традиції» радянської правничої науки щодо виокремлення «галузей або видів державної діяльності».

Дещо іншим підходом є розуміння органів судової влади у контексті концентрування уваги на одній з функцій судової влади – здійснення правосуддя. Так, проф. І. Петрухін свого часу відзначив: робота з кадрового і матеріально-технічного забезпечення судів не пов'язана безпосередньо зі здійсненням правосуддя і не є формою здійснення судової влади [27, с. 85]. Згодом цей підхід було підтримано правниками країн близького зарубіжжя і використано для визначення системи органів судової влади.

Обстоюючи ці положення, науковці зазначають: організаційною формою судової влади виступає судова система, до складу якої входить сукупність діючих на території конкретної держави судів, органів управління судовою системою й квазісудових установ [1, с. 35]. У свою чергу, проф. І. Назаров справедливо вказав, що за такою логікою органи, які здійснюють функції судового забезпечення, не є органами судової влади [20].

Ще одним із варіантів подібного підходу є акцентування уваги на призначенні судової влади у розумінні «захисту прав і свобод громадян, конституційних основ, забезпечення верховенства закону, викоринення правового нігілізму». Прихильники такого підходу зосереджують увагу на питаннях діяльності судів, яка не може бути «підмінена» діяльністю інших органів. Вони наголошують, що функціонування судів можна визнати ефективним тоді, коли всі судові рішення (які вступили в законну силу) будуть виконуватися без будь-яких винятків. Згідно з положеннями цього підходу, саме такий результат може свідчити про «сформованість самостійної судової влади» [2, с. 7]. Однак безпосереднього визначення поняття системи її органів у такому підході також не запропоновано.

До речі, такі положення підтримано у багатьох спеціалізованих дослідженнях. Можливо, їх витоки пов'язують з науковими роботами проф. Г. Єрмошина щодо проблем дефініціювання органів судової влади та органів правосуддя. Так, науковцем запропоновано два визначення поняття «суд»: як орган правосуддя, що є суб'єктом процесу, який здійснюють судді – носії судової влади; як державна установа – це конкретний організаційно відокремлений орган судової влади [9]. Зауважимо, що власне дефініції «системи органів судової влади» науковцем також не запропоновано. Крім того, поняття «суд», безперечно, не охоплює змісту термінів «органи судової влади» або «система органів судової влади», є їх складовим, похідним.

Із цього приводу проф. В. Сердюк свого часу зазначив, що діяльність судової влади не обмежується правосуддям, а потребує здійснення також і додаткових видів діяльності (для кадрового, інформаційно-аналітичного, наукового забезпечення), яку, водночас, не можна ставити на один рівень за значимістю з правосуддям [23, с. 44].

Вбачається, що основою розуміння змісту поняття «органи судової влади», «система органів судової влади» у значенні суду (як органу державної влади) у таких випадках є концентрація уваги на одній з функцій судової влади – здійснення правосуддя. Вочевидь, причиною такої підміни понять, крім іншого, є неповне розуміння правової природи судової влади як складової державної влади демократично-правової держави.

Отже, питання чіткого визначення терміна «система органів судової влади» донині залишається відкритим.

Однак відзначимо деякі прогресивні положення, які ґрунту-

ються саме на доктрині складових державної влади демократично-правової держави. Так, надзвичайно влучно окреслено напрям щодо розуміння цього питання В. Смородинським. На думку науковця, первинним суб'єктом судової влади є народ як єдине джерело державної влади [25, с. 12]. Однак, серед інших суб'єктів В. Смородинський також визначив суд і суддю.

Безперечно, виокремлення серед суб'єктів-носіїв судової влади народу – суттєвий здобуток вітчизняної науки на шляху до розуміння судової влади як складової державної влади. Як було аргументовано під час дослідження функцій судової влади, у кожному випадку «набір» функціонального «інструментарію» судової влади в певні періоди розвитку конкретної держави може бути уточнений саме з огляду на цілі та завдання, які ставить суспільство. Тому під час формування поняття «система органів судової влади» концентрування уваги на одній з її функцій є недоречним.

Отже, наявні розуміння системи органів судової влади характеризуються певними особливостями, а саме: недостатня увага до тлумачення змісту поняття цілісної системи органів судової влади. Натомість опис деяких його складових; ототожнення із поняттями «суд», «органи здійснення правосуддя»; уподібнення із термінами «судова система», «система судових органів»; розширене тлумачення терміна «судова система» (як сукупність усіх органів судової влади). У той же час встановлено потребу у формуванні саме теоретико-правових основ розуміння досліджуваного поняття.

З огляду на зазначене, для достовірного обґрунтування змісту дефініції «система органів судової влади» доречним видається послідовне виконання наукового аналізу деяких аспектів, які ста-

новлять основу розуміння цього питання, а саме: визначення морфологічних розумінь слова «система»; окреслення загальнонаукових положень про систему, системність, системний аналіз у різних сферах; встановлення системоутворюючих факторів щодо державних органів; врахування результатів цього дослідження, отриманих у процесі вивчення таких понять, як «судова влада», «функції судової влади», «принципи судової влади» тощо.

Первинним аспектом під час здійснення такого аналізу є морфологічні тлумачення слова «система». У відповідній довідковій літературі зазначено такі її розуміння: 1) порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; 2) сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; 3) будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин тощо. Отже, наведені мовленнєві значення слова «система» засвідчують про необхідність її розуміння як цілісної однорідної структури, що характеризується визначеним порядком розташування складових елементів, які її утворюють.

Наступним аспектом у розумінні терміна «система» є загальні наукові положення про систему, системність, системний аналіз у різних сферах.

Так, фахівці із наведених питань відзначають, що «наукові успіхи» пов'язані саме з тим, наскільки структуровано ми підходимо до вирішення проблем, а невдачі – викликані відхиленнями від системності у процесі дослідження [22, с. 8-12].

У зв'язку з наведеним фахівцями з питань системного аналізу та формування логічно-обґрунтованих конструкцій запропоновано ряд термінів, які варто

врахувати під час формування поняття «системи органів судової влади», а саме: вихід системи (output), кордон системи (boundary of a system), ієрархія (hierarchy), система (system), природна система (natural system) [22, с. 17], штучна система (artificial, man-made system), складна система (complex system), соціально орієнтована система (socially oriented system), структурна схема системи (structural scheme) [22, с. 373-375].

З огляду на ці дефініції, відзначимо характерні особливості, найбільш суттєві для розуміння змісту поняття «система органів судової влади».

Серед «вихідних» загальнонаукових положень щодо поняття «системи органів судової влади» можна виокремити такі: системність елементів судової влади (як складової державної влади) є їх невід'ємною характеристикою, як об'єктів державно-правової практики; «системою цінностей» для формування змісту поняття «система органів судової влади» є положення демократично-правової теорії поділу державної влади та зміст функцій судової влади конкретно визначеної держави; система органів судової влади є «соціально орієнтованою системою»; система органів судової влади є «складною системою» (вертикальні та горизонтальні зв'язки між елементами, ускладнена ієрархічна підпорядкованість тощо); система органів судової влади є «штучною системою» (створена на основі змісту функцій судової влади конкретно визначеної держави); системі органів судової влади притаманні характеристики «системи» як загальнонаукового поняття: цілісність, відносна відокремленість від навколишнього середовища (інших державних систем), наявність зв'язків із середовищем, наявність частин і зв'язків між елементами (структуро-

ваність), підпорядкованість всієї організації системи певній меті, завданням її створення та функціонування.

Наступним аспектом, на який варто звернути увагу у контексті дослідження поняття «системи органів судової влади», є наукові положення про фактори, які впливають на утворення державних органів та їх систем.

Так, «перехідними» (від понять про систему і системність до положень про формування системи державних органів) є твердження, обґрунтовані І. Малафійк. Вони передбачають дослідження «взаємин» елементів системи на декількох рівнях [17, с. 31]: по-перше, це безпосередньо взаємовідносини між елементами системи, у цьому випадку – взаємовідносини між судовими органами, по-друге, це взаємовідносини системи з навколишнім середовищем, зі складовими іншими системними об'єктами, наприклад, з іншими системами органів державної влади, по-третє, це взаємовідносини між елементами в підсистемах, наприклад, між різними судовими інстанціями як по вертикалі, так і по горизонталі.

Отже, врахування відповідного комплексу взаємодій з урахуванням зазначених вище загальних положень із теорії функціонування систем, дозволяє встановити всі можливі складові системи і сформулювати обґрунтоване розуміння щодо питання функціонування як системи загалом, так і окремих її елементів.

Стосовно чинників, які детермінують конкретну систему державних органів, слід звернути увагу на такі положення. Серед системоутворюючих факторів державних органів науковці виокремлюють такі: географічне розташування, національний склад населення, форма державного устрою, політичного режиму тощо [8, с. 29]. У дослід-

женні Л. Наливайко також зазначено, що система органів держави певним чином визначається пануючою у країні ідеологією, політичною доктриною, конституційно-правовою концепцією тощо [21].

У цьому контексті проф. В. Чиркін свого часу відзначив, що сукупність різних факторів, які впливають на форму системи державних органів, обумовлює існування трьох моделей систем державних органів – централізовано-сегментарної, моноцетральної і монотеократичної [33, с. 61]. Проф. Ю. Фрицький зазначив, що в Україні існує централізовано-сегментарна система державних органів, сутність якої виходить із доктрини поділу державної влади, наявності системи стримувань і противаг, проголошення принципів демократизму держави, верховенства права тощо [31, с. 169].

Так, у вищезгаданому дослідженні Л. Наливайко слушно зауважено, що «визначення певної сукупності державних органів як системи потребує наявності таких ознак, як: функціональна (предметна) єдність; єдність стратегічних цілей, завдань і багатоаспектність конкретних повноважень; стійкі організаційні (координаційні, ієрархічні, субординаційні тощо) відносини та зв'язки; діяльність систем (підсистем) як самостійних утворень та інші специфічні риси й особливості. Визначальними ознаками

є функціональна та організаційна єдність органів держави» [21].

Слушно відзначено М. Суховій, що у вивченні питання інституалізації судової влади, принципи її організації ґрунтуються на комплексі зв'язків і відносин, що виникають в системі судових органів. Такі взаємини не тільки формують нові якості цієї системи, а й визначають специфічні властивості судової влади. Встановлення відповідних якостей можливе тільки засобом вивчення структури, функцій та організації судової влади, які, в свою чергу, невіддільні від «середовища і умов її існування» [28, с. 77].

Отже, застосовуючи зазначені положення до розуміння поняття «система органів судової влади», серед основних факторів, що впливають на її формування у кожній конкретній демократично-правовій державі, можна виокремити такі: специфіку історичних, геополітичних, національних та ментальних особливостей функціонування органів судової влади у конкретній державі; особливості форми державного і територіального устрою; кореговані, уточнені розуміння призначення (мети) держави та державної влади, її складових (зокрема, судової влади); уточнені змістовні характеристики взаємодії між складовими державної влади; специфіку змісту внутрішньої взаємодії системи органів судової влади (по горизонталі та по вертикалі); особливості предметної

сфери діяльності кожного з органів судової влади.

Ще одним аспектом, необхідним для формування змісту поняття система органів судової влади, є теоретико-правові розуміння дефініцій судової влади, функцій судової влади, система функцій судової влади, принципи судової влади, система принципів судової влади.

При цьому у ході формування зазначених дефініцій запропоновано розуміння співвідношення дотичних понять у теорії держави і права – система і структура. Так, система – це певна організована сукупність однорідних об'єктів, понять, явищ. Тоді як структура – це організаційна характеристика системи, що відображає сукупність рівнів та зв'язків у ній. Виходячи з цього, вбачається доречним розуміти їх як частину та ціле.

Таким чином, ґрунтуючись на наукових положеннях, отриманих у результаті послідовного виконання наукового аналізу, можна сформулювати теоретико-правові основи дефініцій відповідних понять: орган судової влади – структурна одиниця (елемент) в системі органів судової влади; система органів судової влади – сукупність елементів цієї складової державної влади, що відповідає змісту функцій судової влади (функціональна єдність), ґрунтується на відповідній системі принципів її організації (стійкі організаційні зв'язки) та має відносно відокремлену структуру. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абросимова Е. Б. Судебная власть в Российской Федерации: система и принципы. – М : Институт права и публичной политики, 2002. – 160 с.
2. Абсалямов А. В. Судебная власть в системе разделения властей в современной России: дискуссии и решения // Вопросы судебной реформы: право, экономика, управление. – 2009. – № 2. – С. 7-18.
3. Андрейцев В. І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 1. – С. 15-30.
4. Георгієвський Ю. В. Адміністративна юстиція : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2004. – 19 с.
5. Гончаренко О. В. Адміністративно-правові засади діяльності Вищої ради юстиції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.
6. Гриценко І. С., Погорецький М. А. Судова влада в Україні: до визначення поняття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/2_2012/06.pdf
7. Добровольська Н. В. Організаційні засади програмного правового забезпечення у сфері судового управління : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Відкр. міжн. ун-т розвитку людини «Україна». – К., 2011. – 19 с.
8. Елисеєв, Б. П. Система органов государственной власти в современной России [текст] : [моногр.]. – М. : Агент, 1997. – 256 с.
9. Ермошин Г. Т. Органы судебной власти и органы правосудия судебной системы России: проблемы дефиниции [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/organy-sudebnoy-vlasti-i-organy-pravosudiya-v-sudebnoy-sisteme-rossii-problemy-definitcii>
10. Квасневська Н. Д. Поняття судової системи України : сучасний огляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbisnbnv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbnv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z2
11. Коротун В. Інституціональні принципи судової влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravnuk.info/urukrain/1454-institucionalni-principi-sudovo-vladi.html>
12. Кравченко В. В. Конституційне право України : [навч. посіб.] / Вид. 6-те, випр. та допов.]. – К. : Атіка, 2008. – 592 с.
13. Кравчук Г. А. Правові основи фінансування судової влади в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Держ. НДІ МВС України. – К., 2011. – 20 с.
14. Красноторов О. В. Адміністративно-правові засади діяльності Державної судової адміністрації України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 19 с.
15. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи : моногр. – К. : Атіка, 2004. – 288 с.
16. Литвин Н. А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності третейських судів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т держ. подат. служби України. – Ірпінь, 2010. – 20 с.
17. Малафіїк І. В. Системність – якість знань / Рівненський держ. гуманітарний ун-т. – Рівне, 2008. – 383 с.
18. Міняйло М. П. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на звернення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Акад. праці і соц. відносин федер. профспілок України. – К., 2011. – 20 с.
19. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України : порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Національний університет «Юридична академія України ім. Я. Мудрого». – Х., 2011. – 40 с.
20. Назаров І. В. Органи судової влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/B57F62C08124746AC325737F00291F33>

21. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : моногр. – Х., 2009. – 598 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sci-book.com/derjavi-prava-teoriya/organi-ukrajinskoji-derjavi-kontseptualni-71871.html>
22. Перегудов Ф. И., Тарасенко Ф. П. Основы системного анализа : учеб. 2-е изд., доп. – Томск : Изд-во НТЛ, 1997. – 396 с.
23. Сердюк В. В. Верховний Суд України в системі розподілу функцій влади : моногр. – К. : Істина, 2007. – 232 с.
24. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учеб. – Х. : ЭСПАДА, 2005. – 840 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.studmed.ru/skakun-of-teorya-prava-derzhavi_6c74aecdfb8.html
25. Смородинський В. С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми) : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2001. – 19 с.
26. Стрижак А. А. Державне управління забезпеченням діяльності судів загальної юрисдикції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2005. – 27 с.
27. Судебная власть. Научн. изд. / Абова Т. Е., Абросимова Е. Б., Боровский М. В., Булаковский С. В. и др.; отв. ред. Петрухин И. Л. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.
28. Суховій М. М. Принципи інституалізації судової влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE
29. Сушко Л. П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2009. – 22 с.
30. Фоміна М. А. До питання розмежування понять «судова система» та «судоустрій» / М. А. Фоміна // Часопис Київ. ун-ту права. – 2013. – № 1. – С. 67-69.
31. Фрицький, Ю. О. Державна влада в Україні: становлення, організація, функціонування : [моногр.]. – Д. : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ : Ліра ЛТД, 2006. – 360 с.
32. Хотинська-Нор О. З. До питання тлумачення поняття «судова система» // Судова апеляція. – 2014. – № 3 (36). – С. 6-11.
33. Чиркин, В. Е. Элементы сравнительного государственоведения. – М. : ИГПАН, 1994. – 151 с.